

คาศักสถานกับสนามแม่เหล็กการเมือง : ปัจจัยภายในและภายนอก

ชูชาติ พุฒเพ็ญ*

บทนำ

หลังเริ่มต้นศักราชใหม่ได้เพียง ๒ วัน ประชาคมโลกต่างจับจ้องไปที่เหตุการณ์จลาจลหรือการปฏิวัติภาคประชาชนภายในคาศักสถานซึ่งเป็นประเทศที่ตั้งอยู่ในแถบเอเชียกลาง โดยเหตุการณ์ครั้งนี้เริ่มต้นจากกระแสลูกฮือชุมนุมต่อต้านรัฐบาลกรณีการขึ้นราคาเชื้อเพลิงสำหรับรถยนต์ ทำให้ประชาชนออกมาประท้วงบนท้องถนนหลายสาย และขยายวงกว้างไปทั่วประเทศ จนผู้นำประเทศไฟเขียวให้เจ้าหน้าที่รัฐใช้มาตรการขั้นเด็ดขาดเข้าระงับเหตุ เพื่อไม่ให้เหตุการณ์บานปลายและขยายวงกว้างหรือยกระดับมากไปกว่านี้ สถานการณ์จึงจบลงด้วยการใช้กำลังและการเข้าปราบปรามของเจ้าหน้าที่จนส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก

จากเหตุการณ์รุนแรงที่เกิดขึ้นในช่วงปีใหม่ คงไม่มีใครเชื่อว่าประเทศคาศักสถานที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติจำพวกสินแร่ทองคำ ยูเรเนียม ก๊าซ และน้ำมัน ต้องเผชิญกับสถานการณ์ประาะบางจนมาถึงจุดนี้ได้ เนื่องจากภาพลักษณ์ของประเทศคาศักสถานก่อนหน้านี้เป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาสันติภาพในโลกอาหรับ ด้วยการแสดงบทบาทนำในการเปิดเวทีการเจรจาสันติภาพและยุติสงครามกลางเมืองในซีเรีย ซึ่งจัดขึ้นที่เมืองอัสตานา ทำให้สถานที่แห่งนี้เปรียบเสมือนจุดเริ่มต้นและศูนย์กลางการเจรจาสันติภาพระหว่างรัฐบาลซีเรียกับกลุ่มการเมืองต่าง ๆ แม้ว่าการเจรจาระหว่างคู่ขัดแย้งกรณีปัญหาการเมืองในซีเรียจะไม่บรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งใจไว้ก็ตาม แต่อย่างน้อยถือว่าสามารถดึงบรรดากลุ่มการเมืองต่าง ๆ ที่เป็นคู่ขัดขัดแย้งเข้าสู่โต๊ะเจรจาได้สำเร็จ

สำหรับบทความนี้ผู้เขียนได้วิเคราะห์เกี่ยวกับปัจจัยและผลกระทบที่ส่งผลทำให้ประเทศคาศักสถานต้องเผชิญกับปัญหาภายในประเทศในระดับที่รุนแรง และไม่เคยปรากฏมาก่อน นับตั้งแต่ได้รับเอกราชจากสหภาพโซเวียตในปี ค.ศ. ๑๙๙๑ โดยได้ศึกษาข้อมูลจากบทวิเคราะห์ที่เป็นแหล่งอ้างอิงจากภาษาอาหรับพอสรุปได้ ดังนี้

* นักวิเทศสัมพันธ์ชำนาญการพิเศษ สำนักภาษาต่างประเทศ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

๑. ข้อมูลพื้นฐาน

ประเทศคาซัคสถานได้รับเอกราชภายหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตในปี ค.ศ. ๑๙๙๑ มีอาณาเขตดินแดนกว้างใหญ่เป็นลำดับ ๙ ของโลก พื้นที่ประเทศรวมกว่า ๒.๗ ล้านตารางกิโลเมตร เป็นที่ตั้งของศูนย์อวกาศและฐานปล่อยจรวดที่ใหญ่ที่สุดของโลก แหล่งรายได้มาจากทรัพยากรน้ำมัน ก๊าซธรรมชาติ และแร่ธาตุ กระทบรัฐบาลใช้งบประมาณมหาศาลจากแหล่งรายได้หลักคือน้ำมันเพื่อสร้างเมืองหลวงใหม่ชื่อ อัสตานา (Astana) แทนเมืองอัลมาตี (Almaty) ซึ่งเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ ทำให้เมืองอัสตานามีสถานะเป็นเมืองหลวงใหม่ และเปลี่ยนชื่อจากอัสตานาเป็นนุร์-ซุลตัน (Nur-Sultan) เพื่อยกย่องและให้เกียรติอดีตประธานาธิบดีคนแรกคือ นุร์ซุลตัน นาซาร์บายเอฟ (Nursultan Nazarbayev)

กว่า ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา ดูเหมือนว่าประเทศนี้เงียบสงบและมั่นคงต่อเนื่องเรื่อยมา จนกระทั่งเกิดเหตุไม่คาดคิดซึ่งถือเป็นเชื้อปะทุเล็ก ๆ ที่ก่อตัวขึ้นในวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๖๕ เมื่อมีกระแสลือของมวลชนออกมาประท้วงบนท้องถนนจนเกิดการปะทะกับฝ่ายควบคุมฝูงชนหลายครั้ง จนทำให้มีผู้บาดเจ็บจำนวนมาก จากวันนั้นเรื่อยมาจนถึงช่วงปลายสัปดาห์แรก ชาวคาซัคสถานเริ่มส่งผ่านกระแสความไม่พอใจการบริหารประเทศของรัฐบาลที่มีนโยบายปล่อยให้ราคาเชื้อเพลิงสำหรับรถยนต์ขยับตัวพุ่งสูงขึ้น ทำให้ประชาชนหลายพื้นที่ออกมารวมตัวลุกฮือประท้วงในหลายเมือง และขยายวงไปทางฝั่งตะวันตกของประเทศ จนลุกลามสู่เมืองใหญ่อย่างรวดเร็ว

๒. มูลเหตุพื้นฐานสู่ความวุ่นวายทางการเมือง

๒.๑ การเข้าสู่อำนาจของผู้นำประเทศมาจากการสืบทอดอำนาจ

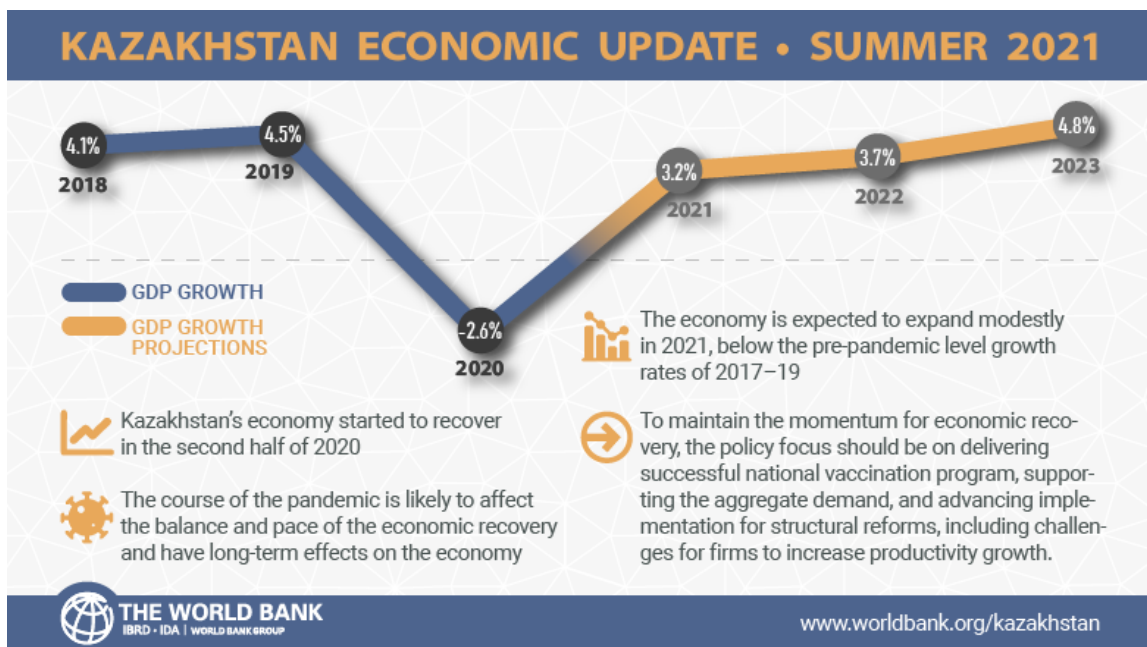
ประเทศคาซัคสถานมั่งคั่งด้วยทรัพยากรธรรมชาติและได้ชื่อว่าเป็นผู้ผลิตและส่งออกน้ำมันรายใหญ่ในภูมิภาคเอเชียกลาง ได้รับเอกราชจากรัสเซียเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๙๑ โดยขณะนั้นนурсุลตัน นาซาร์บายเยฟ (Nursultan Nazarbayev) จากพรรคคอมมิวนิสต์ ได้รับการสถาปนาให้เป็นประธานาธิบดีปกครองประเทศเรื่อยมากว่า ๓ ทศวรรษจนมาสิ้นสุดในปี ค.ศ. ๒๐๑๙ ในวัย ๘๑ ปี ถือได้ว่าตลอดระยะเวลาในช่วงการปกครองอันยาวนานได้ใช้นโยบายกำปั้นเหล็ก (Iron Fist Policy)^๑ มาโดยตลอด จนกระทั่งส่งผ่านอำนาจให้กับนายกอเซ็ม ญูมาต โตกายเยฟ (Kassym-Jomart Tokayev) ซึ่งได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งประธานาธิบดีในปี ค.ศ. ๒๐๑๙ ซึ่งหลายฝ่ายมองว่าชัยชนะดังกล่าวไม่ชอบมาพากลและเป็นการเลือกตั้งที่ไม่โปร่งใสทำให้เกิดแผลเป็นทางการเมืองในระดับที่ว่าประธานาธิบดีคนใหม่เป็นผู้สืบทอดอำนาจและอดีตประธานาธิบดียังคงมีอิทธิพลและเป็นผู้บริหารประเทศในลักษณะรัฐซ้อนรัฐ (deep state)

๒.๒ การกระจายรายได้เหลื่อมล้ำและปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าคาซัคสถานเป็นประเทศที่มีพื้นที่ใหญ่ ลำดับที่ ๙ ของโลก มีพื้นฐานเศรษฐกิจที่เข้มแข็งด้วยอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียกลาง โดยในช่วงหลายปีที่ผ่านมาพบว่าอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็ว แม้ในปี ค.ศ. ๒๐๑๔ จะเผชิญกับภาวะความผันผวนของราคาน้ำมันบ้าง หรือย้อนไปในปี ค.ศ. ๒๐๐๘ จะได้รับผลกระทบจากปัญหาการเงินและพิษเศรษฐกิจถดถอยในรัสเซียก็ตาม แต่คาซัคสถานสามารถดำรงความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง ยิ่งในปี ค.ศ. ๒๐๒๐ พบว่าร้อยละ ๒๑ ของรายได้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศหรือ GDP มาจากการผลิตและส่งออกน้ำมัน เนื่องจากแหล่งผลิตน้ำมันดิบของคาซัคสถานถือว่ามีปริมาณการผลิตสูงคิดเป็นสองในสามของรายได้ต่อปี โดยให้สัดส่วนสัมพัทธ์ร้อยละ ๕๐ แก่บริษัทเชฟรอนของสหรัฐฯ ทำให้ธนาคารโลกประเมินว่าในปีนี้อาจมีเศรษฐกิจขยายตัวร้อยละ ๓.๗ นอกจากนี้ คาซัคสถานยังมีแหล่งทรัพยากรจำพวกสินแร่จำนวนมากโดยเฉพาะยูเรเนียม ซึ่งมีปริมาณการผลิตในอัตราที่สูงมากติดอันดับโลก รวมทั้งทรัพยากรประเภทถ่าน เหล็ก และแมงกานีส

^๑ นโยบายกำปั้นเหล็กเป็นกระบวนการบริหารจัดการของผู้ใช้อำนาจรัฐต่อสถานการณ์ที่ดำรงอยู่เพื่อปกครองประชาชนด้วยหลักการปกครองที่เข้มงวด รุนแรง ซึ่งนักประวัติศาสตร์การเมืองมองว่านโยบายนี้เกิดขึ้นมาจากแนวคิดของรัฐบาลอิสราเอลที่ใช้ควบคุมสถานการณ์ช่วงการยึดครองดินแดนปาเลสไตน์ระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๘๕-๑๙๘๖

กรณีดังกล่าวทำให้นักวิเคราะห์^๒ การเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหลายสำนักมองว่าการลุกฮือประท้วงของประชาชนชาวคาซัคสถานซึ่งดูเผิน ๆ เริ่มต้นจากปัญหาราคาเชื้อเพลิงสำหรับรถยนต์ที่เพิ่มขึ้น แต่ในมุขลิก ๆ ประเทศนี้มีกลุ่มเปราะบางที่อยู่ในระบบเส้นความยากจนอยู่ร้อยละ ๑๓ ขณะที่ลึกไปกว่านั้นก็มีบางสิ่งซึ่งซ่อนอยู่ในความรู้สึกของประชาชนโดยเฉพาะชนชั้นกลางที่มีกำลังซื้อไม่แน่นอน ขณะที่ชนชั้นปกครองที่บริหารประเทศไม่มีแนวทางใดที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างความเป็นธรรมในการกระจายรายได้ จนปัญหาที่ถกยาวนานและเกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม ข้ำร้ายประชาชนต่างมองว่าในการบริหารงานของรัฐบาลไม่มีความโปร่งใส มีการคอร์รัปชันมโหฬารในกลุ่มชนชั้นปกครอง และกลุ่มผู้ประท้วงเห็นว่ารายได้ของประเทศกระจุกตัวอยู่กับกลุ่มผู้มีอำนาจขณะที่ประชาชนได้เพียงเศษเสี้ยวของรายได้ที่รัฐจัดสรรให้เท่านั้น

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นที่ชวนคิดคือการออกมาต่อต้านรัฐบาลและผู้นำประเทศครั้งนี้เป็นการสะท้อนความต้องการของประชาชนที่ไม่ต้องการให้มีการสืบทอดอำนาจ การผูกขาดอำนาจทางการเมืองจากผู้ชกใจ และเป็นมือที่มองไม่เห็น (invisible hand) กล่าวคือการส่งผ่านอำนาจของอดีตประธานาธิบดีนูร์ซูลตันที่ครองอำนาจยาวนานกว่า ๓ ทศวรรษและเปลี่ยนถ่ายอำนาจมาสู่ประธานาธิบดีคนปัจจุบันที่เข้าสู่ตำแหน่งผ่านกระบวนการเลือกตั้งที่ไม่บริสุทธิ์ ทำให้การบริหารประเทศขาดอิสระอย่างแท้จริง เพราะยังคงมีเงาของอดีตประธานาธิบดีแฝงอยู่ ทำให้ประชาชนที่ออกมาประท้วงทั่วประเทศเรียกร้องให้อดีตผู้นำประเทศยุติบทบาททางการเมืองแบบเด็ดขาด ที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจากเสียงตะโกนให้ร้องบนท้องถนน

^๒ คอลิด อัลการอบาลีย์ นักวิเคราะห์ด้านการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศประจำสำนักข่าว France 24 และคอลัมนิสต์จากอีกหลายสำนักข่าว

ต่างเรียกร้องชัดเจนว่า “ออกไป คนแก่ออกไป” เสียงนี้มุ่งหวังจะส่งสัญญาณไปถึงอดีตประธานาธิบดีในวัย ๘๑ ปีนั่นเอง

๒.๓ การแทรกแซงจากภายนอก

นับตั้งแต่การออกมาชุมนุมและการลุกฮือครั้งใหญ่ของประชาชนในคาซัคสถาน การยกระดับและขยายตัวจนกลายเป็นเหตุการณ์จลาจลและความวุ่นวายลุกลามไปทั่วประเทศ เริ่มจากข้อเรียกร้องเกี่ยวกับปัญหาปากท้องและค่าครองชีพของประชาชนชั้นกลางจนถึงระดับฐานราก และไต่ระดับขึ้นไปสู่ปัญหาการเมืองและการบริหารประเทศรวมถึงเสถียรภาพของรัฐบาลโดยตรง เรื่องนี้หากมองในมิติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศพบว่า มีผู้เล่นหลัก ๆ ที่สะท้อนบทบาทในภูมิภาคนี้คือ รัสเซีย สหรัฐอเมริกา และตุรกี ซึ่งเป็นโมเดลเดียวกันกับปัญหาในภูมิภาคตะวันออกกลางที่ต้องแปรสภาพกลายเป็นสมรภูมิแบบเปิดหน้าชน เช่น ซีเรีย อิรัก เยเมน ลิเบีย โดยมีประเทศมหาอำนาจเข้าแทรกแซงเพื่อรักษาผลประโยชน์และชิงความได้เปรียบเชิงดุลอำนาจไว้

รัฐบาลคาซัคสถานตัดสินใจร้องขอให้รัสเซียส่งกองกำลังสันติภาพเข้าให้ความช่วยเหลือ และรัสเซียไม่รอช้าตอบสนองในทันทีด้วยการส่งกองกำลังรักษาความสงบเรียบร้อยเข้าประจำการร่วมกับพันธมิตรภายใต้องค์การสนธิสัญญาความมั่นคงร่วมกัน (The Collective Security Treaty Organization : CSTO)^๓ กรณีนี้กลายเป็นข้อสังเกตในเชิงภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitics) ว่าเหตุใดคาซัคสถานจึงขอความช่วยเหลือจากรัสเซีย ซึ่งประเด็นนี้นักวิเคราะห์หามองว่าการให้การช่วยเหลือครั้งนี้มีต้นทุนพอสมควร อาทิ รัสเซียต้องการให้คาซัคสถานยอมรับคาบสมุทรไครเมีย ซึ่งเป็นดินแดนที่นานาชาติต่างประณามรัสเซียที่ใช้กำลังทหารเข้าผนวกควรวรมดินแดนแถบนี้ให้เป็นส่วนหนึ่งของรัสเซียในปี ค.ศ. ๒๐๑๔ และอีกข้อคือ รัสเซียขอตั้งฐานทัพทหารแห่งใหม่ในคาซัคสถาน ขณะที่ตุรกีซึ่งพร้อมเสนอความช่วยเหลือเช่นเดียวกันภายใต้กรอบความร่วมมือความเป็นรัฐที่มีชาติพันธุ์และอัตลักษณ์และใช้ภาษาตุรกีในชื่อ "The Organization of Turkic States" เพราะตุรกีมุ่งหวังให้คาซัคสถานออกจากการครอบงำ รวมถึงอิทธิพลเชิงดุลอำนาจของรัสเซีย และยกระดับความสัมพันธ์เปลี่ยนข้างมาให้หน้าหนักความร่วมมือและอยู่กับฝ่ายตุรกี ซึ่งเป็นที่รับรู้อย่างชัดเจนว่ากำลังเปิดหน้าเป็นคู่แข่งกับรัสเซียในภูมิภาค ขณะที่ฝั่งตะวันตกทั้งยุโรปและอเมริกาต่างมองคาซัคสถานเปรียบเสมือนเป็นเหมืองแร่ขนาดใหญ่ และเหมาะสมเป็นยุทธศาสตร์ในมิติทางเศรษฐกิจและการลงทุน เพื่อต่อรองอำนาจกับจีนที่มีนโยบายหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทางด้วยยุทธศาสตร์ที่ตั้ง ขนาดประเทศ และการเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้คาซัคสถานเปรียบเสมือนหัวเข็มขัดของจีน

^๓ ความตกลงร่วมกันของบรรดาประเทศที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจอิปไตยของสหภาพโซเวียตในอดีต ได้แก่ อาร์เมเนีย เบลารุส คาซัคสถาน คีร์กีซสถาน และทาจิกิสถาน

บทสรุป

การประชุมประท้วงของภาคประชาชนบนท้องถนนในคาซัคสถานขยายวงลูกกลมไปทั่วประเทศ สร้างแรงสั่นสะเทือนอย่างมากต่อเสถียรภาพและการบริหารประเทศภายใต้การนำของประธานาธิบดี กอเซ็ม ญูมาต โตกาเยฟ (Kassym-Jomart Tokayev) ทำให้ต้องตัดสินใจออกคำสั่งขั้นเด็ดขาดด้วยการให้อำนาจเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงใช้กำลังเข้าปราบปราม โดยอ้างว่าผู้ประท้วงมีขบวนการก่อการร้าย หนุนหลัง ทำให้เกิดสูตรสำเร็จการปราบปรามกลุ่มหรือขบวนการก่อการร้ายที่แฝงตัวและปะปนอยู่กับประชาชน กอปรกับรัฐบาลคาซัคสถานได้ตัดสินใจขอความช่วยเหลือรัสเซียภายใต้ต้องการสนธิสัญญา ความมั่นคงร่วมกัน ซึ่งถือเป็นความตกลงร่วมกันของบรรดาประเทศที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจอิทธิพลของสหภาพโซเวียตในอดีต ได้แก่ อาร์เมเนีย เบลารุส คาซัคสถาน คีร์กีซสถาน และทาจิกิสถาน ส่งผลให้ บรรดาชาติสมาชิกซึ่งนำโดยรัสเซียได้ส่งกองกำลังทหารเข้าควบคุมสถานการณ์ในคาซัคสถานรวมกันราว ๒,๕๐๐ นาย เพื่อรักษาเสถียรภาพของรัฐบาลไว้ ซึ่งหากพิจารณาแล้วกรณีนี้จะคล้ายกับเหตุการณ์ ความไม่สงบและสงครามกลางเมืองในซีเรียช่วงอาหรับสปริง (Arab Spring) ที่ยืดเยื้อยาวนาน เนื่องจาก จบลงด้วยการเผชิญหน้าที่มีชาติมหาอำนาจอย่างรัสเซียเข้ามาสนับสนุนและแทรกแซงจนสถานการณ์ต่าง ๆ จบลง และระบอบบาชาร์ อัลอาซัด ยังคงมีเสถียรภาพและยืนหยัดอยู่ได้

จากประเด็นความไม่สงบและความวุ่นวายทางการเมืองที่ประเทศมั่งคั่งอย่างคาซัคสถานกำลังเผชิญอยู่ คงไม่ต่างกับอีกหลายประเทศที่คงสถานะความมั่งคั่งด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้คาซัคสถาน เปรียบเสมือนสนามแม่เหล็กทางการเมืองที่ดึงดูดให้มหาอำนาจเข้ามาร่วมแสดงบทบาทกันอย่างเต็มที่ ไล่เรียงมาตั้งแต่รัสเซียซึ่งถือว่าพื้นที่แห่งนี้คือสวนหลังบ้าน จึงไม่สามารถปล่อยให้เหตุการณ์ถล่มถลายมากเกินไปกว่านี้ได้ ส่วนสหรัฐฯ ซึ่งได้ส่วนแบ่งและสัมพันธภาพเกี่ยวกับการลงทุนด้านพลังงานในสัดส่วนมหาศาล ผ่านบริษัทยักษ์ใหญ่คือเชฟรอน ขณะที่ตุรกีซึ่งเป็นคู่แข่งกับรัสเซียยังได้รับความร่วมมือด้านการทหารและ มีการตกลงซื้อ-ขายอาวุธจำนวนมากกับรัฐบาลคาซัคสถานโดยเฉพาะอากาศยานไร้คนขับ อาจกล่าวได้ว่า รัฐบาลคาซัคสถานมีนโยบายต่างประเทศที่รัดกุม ไม่ยอมตกเป็นเบี้ยล่างของรัสเซียแต่เดินเกมด้วยยุทธศาสตร์ เชนธ์่วงดุลอำนาจ (Balance of Power) โดยมีทั้งสหรัฐฯและตุรกีเป็นมหามิตรเช่นกัน

สำหรับความรุนแรงภายในประเทศกลับพบข้อสังเกตบางประการที่กลายเป็นวาทกรรมโน้มน้าว ให้เชื่อว่า มีกลุ่มหรือขบวนการก่อการร้ายที่ได้รับการฝึกฝนมาอย่างดีจากสมรภูมิต่าง ๆ ในอัฟกานิสถาน โดยกลุ่มตอลิบาน ทำให้รัฐบาลต้องเข้ามาตรึงการปราบปรามขั้นเด็ดขาด ซึ่งประเด็นนี้ยังคงเป็นกรณีที่ไม่มีความสามารถให้ความกระจ่างหรืออธิบายได้ว่าข้อเท็จจริงในเรื่องนี้เป็นอย่างไร หรือเป็นเพียงข้อกล่าวอ้าง เพื่อปราบปรามประชาชนที่ออกมาเรียกร้องให้อดีตประธานาธิบดีนูร์ซูลตันยุติบทบาททางการเมืองทั้งลับ และเปิดเผย ซึ่งพวกเขาเชื่อว่าอดีตประธานาธิบดียังคงมีอิทธิพลและคอยชักใยสั่งการอยู่เบื้องหลัง จนส่งผล ทำให้สถานะในเชิงบริบททางสังคมเกิดความเหลื่อมล้ำ การกระจายรายได้ไม่เป็นธรรม เพราะชนชั้นปกครอง ได้ครอบครองและผูกขาดอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศแบบเบ็ดเสร็จ

บรรณานุกรมอ้างอิง

<https://www.france24.com/ar/%D8%A2%D8%B3%D9%8A%D8%A7/20220107-%D9%83%D8%A7%D8%B2%D8%A7%D8%AE%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%86%D8%AA%D9%81%D8%A7%D8%B6%D8%A9-%D8%A7%D8%AC%D8%AA%D9%85%D8%A7%D8%B9%D9%8A%D8%A9-%D8%AA%D8%AE%D9%81%D9%8A->

<https://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/publication/economic-update-summer-2021>

<https://www.dw.com/ar/%D8%B1%D8%A6%D9%8A%D8%B3-%D9%83%D8%A7%D8%B2%D8%A7%D8%AE%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D9%8A%D8%B5%D8%AF%D8%B1-%D8%A3%D9%88%D8%A7%D9%85%D8%B1-%D9%84%D9%82%D8%AA%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AA%D8%B8%D8%A7%D9%87%D8%B1%D9%8A%D9%86-%D9%88%D8%A7%D9%86%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%AF%D8%A7%D8%AA-%D8%AF%D9%88%D9%84%D9%8A%D8%A9/a-60357053>

<https://www.aa.com.tr/ar/%D8%AF%D9%88%D9%84%D9%8A/%D8%B1%D8%A6%D9%8A%D8%B3-%D9%83%D8%A7%D8%B2%D8%A7%D8%AE%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D9%8A%D8%B5%D9%81-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D8%AF%D8%A7%D8%AB-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AE%D9%8A%D8%B1%D8%A9-%D8%A8%D9%80-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B1%D9%87%D8%A7%D8%A8%D9%8A%D8%A9/2470744>